

Kokhanovska O. V.,
 orcid.org/0000-0001-7294-173X

THE INFLUENCE OF LANGUAGE POLICY IN EDUCATIONAL SPHERE ON THE CONTENT OF TEACHERS OF PHILOLOGICAL DISCIPLINES ADVANCED TRAINING IN THE SOUTHERN REGIONS OF UKRAINE (40'S XX – EARLY XXI CENTURY)

The article analyzes the influence of language policy in educational sphere on the content of professional development of teachers of philological disciplines in the southern regions of Ukraine in the 40's XX – early XXI century.

The relevance of the study is due to the current realities of education in Ukraine and its educational trends, including the formality of the transition of a large part of secondary schools in the southern regions of Ukraine to study the state language, insufficient speech skills of many graduates for their socialization in Ukrainian society.

The article notes that the problem of the educational space of the Southern part of Ukraine at that time is the use of Ukrainian as the language of the indigenous population and Russian as the language of the former metropolis, which is caused primarily by historical events of previous years. The main tendencies of gradual transformation of the content of advanced training of teachers-philologists in the South of Ukraine under the influence of the state language policy which was carried out during the corresponding time intervals are highlighted.

The study allowed us to conclude, however, that education is a social factor in the region. The dominance of the Russian language in the educational process of schools in the period under study is caused by insufficient attention to the eradication of this problem in general and in the system of postgraduate pedagogical education in particular. The work of a teacher of philology in the modern educational space and, as a consequence, the entire system of postgraduate pedagogical education is focused on the mandatory use and mastery of students in the state (Ukrainian), native (national, regional) languages and at least one foreign (usually , in the language of the Member States of the European Union (English, German, French, Swedish, etc.) in the language, primarily in the field of communication.

Key words: language policy, educational sphere, advanced training, teachers-philologists, South of Ukraine.

Дата надходження статті: 22.01.2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Білавич Г. В.

УДК 373.1

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi45.74>

Кузьменко В. В.*,
 orcid.org/0000-0002-5424-8234

РОЗВИТОК ДІАЛЕКТИКО-МАТЕРІАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ (60-ТІ – 80-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті висвітлено розвиток світогляду учнів періоду 60-х – 80-х рр. ХХ ст. під час виконання дослідної роботи на навчально-дослідній ділянці. Підкреслено, що формування світогляду залежить від вікових та індивідуальних особливостей особистості, що розвивається.

Зауважено, що для розвитку наукового світогляду необхідне усвідомлене засвоєння знань, яке досягається активними мисленневими процесами в поєднанні із самостійністю та пізнавальною активністю самої особистості. Ефективність процесу формування світогляду є активною взаємодією учня з навколишнім світом, з різноманітною діяльністю.

*© Кузьменко В. В.

Формування світогляду залежить від характеру взаємозв'язку суб'єкта з практичною діяльністю.

Охарактеризовано світоглядні вміння, за наявності яких можна стверджувати, що відбувається вироблення основ діалектико-матеріалістичного світогляду.

Виявлено, що виклики суспільства 60-х – 80-х рр. сприяли підвищенню науково-теоретичного рівня освіти. Створюються методичні розробки, на кшталт пізнавальних задач теоретичного і практичного змісту, самостійних творчих робіт з використанням проблемного підходу, що вимагало від учнів дослідницького пошуку.

Зазначено, що для формування світогляду важливе значення належить не лише поглибленню теоретичних знань, а й систематичному проведенню дослідної роботи. Водночас, упроваджуючи дослідну роботу на практиці, спостерігаємо формування в учнів трудових умінь та навичок виконання тієї чи іншої роботи на навчально-дослідній ділянці.

Зроблено висновок, що розвиток діалектико-матеріалістичного світогляду учнів відбувався в комплексному поєднанні знань, здобутих на уроці, що стало підґрунтям для формування умінь та навичок на шкільній навчально-дослідній ділянці.

Ключові слова: діалектико-матеріалістичний світогляд, політехнічна освіта, дослідна робота, дослідницькі вміння, навчально-дослідна ділянка, пізнавальна діяльність, урок.

Постановка проблеми. Сучасний заклад загальної середньої освіти, як і суспільство вцілому, перебуває на порозі змін. Змінюється й нормативно-правова база освітніх закладів, у документах яких чітко визначено мету освіти. Зокрема, у статті 12 «Повна загальна середня освіта» Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. говориться, що метою освіти «...є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [2]. Продовжуємо в освітній діяльності формувати світогляд. В умовах реформування освіти важливо провести історико-педагогічні дослідження формування діалектико-матеріалістичного світогляду з метою подальшої реалізації позитивного досвіду минулого в сучасний освітній процес.

Аналіз досліджень. Питання формування світогляду учнів у період початку 60-х – кінця 80-х рр. розглядалося широким колом науковців: М. К. Гончаровим, Н. О. Менчинською, М. М. Алексеевим, І. Я. Лернером, Ш. П. Балавадзе, І. В. Сисоєнко, В. М. Медведєвим, Е. І. Моносоном, М. Г. Огурцовим, Н. Г. Дайрі, М. Д. Левітовим, Т. С. Тамбовцевою, Р. М. Роговою – велися пошуки способів розв'язання педагогічних задач та основні шляхи формування світогляду школярів у процесі їхньої різноманітної діяльності (навчальної, позакласної, трудової). Г. С. Калинова, Б. Д. Комісаров, Л. В. Реброва звертали увагу на генезис теоретичного знання з допомогою використання проблемності в навчанні, виявленні систематизації, обґрунтуванні світоглядних та практичних функцій основних біологічних теорій, що давало змогу учням глибоко зрозуміти такі важливі положення матеріалістичної діалектики як: матеріальний розвиток, пізнання природи, усе це створювало передумови для формування в учнів наукової картини світу і переконань її реальності [3, с. 55]

Мета статті полягає у висвітленні розвитку діалектико-матеріалістичного світогляду учнів під час проведення дослідної роботи в закладах загальної середньої освіти в період 60-х – 80-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Період 60-х – 80-х років ХХ ст. – це період розвиненого соціалізму. Проведення XXIV з'їзду КПРС та прийняття програм сформував вектор питань розвитку наукового світогляду всіх трудящих. Особлива увага була зосереджена на методологічних та теоретичних питаннях, у яких зверталась увага на зміст поглядів та переконань у процесі навчання. На XXV з'їзді КПРС було ухвалено Постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше удосконалення навчання

виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовка їх до праці» (грудень 1977 року), за якої учні повинні здобувати не лише глибокі знання основ наук, але й набувати трудових навичок для роботи в народному господарстві та оволодіння певною професією. Як результат, відбулося зміцнення єдності навчання і виховання. Знання перетворилися в міцну основу марксистсько-ленінської світогляду [3].

Визначення поняття «світогляд» того часу доволі різнобічне. Зокрема, Е. І. Монозон зазначав, що марксистсько-ленінський світогляд – єдиний, що розкриває наукову картину світу, закономірності природи, суспільства і пізнання, шляхи переходу від суспільства до соціалізму. Для світогляду характерний діалектико-матеріалістичний підхід з поясненням явищ природи, суспільного життя, пізнавальної діяльності людини. Світогляд забезпечує творче перетворення ставлення до природи, її охорони, уміле використання законів природи, багатств в інтересах суспільства [5, с. 9]

Н. О. Менчинська зазначала, що аналіз поняття «світогляд» у психологічному змісті не відповідає підходу до психічних функцій людини. Поняття «світогляд» характеризувався найвищим ступенем інтегрованості. Існує взаємозалежність між світоглядом і особистістю (її моральні якості, знання, які вона набула у процесі життя). Світогляд визначає спрямованість людини, її життєві плани, формування моральних якостей, особливості процесу отриманих знань та вмінь, а особистість визначається ступенем готовності до формування системи поглядів [4, с. 26]. Н. Г. Огурцов стверджував, що серед учених не існує єдиної думки стосовно функцій, структури та змісту світогляду особистості. Його бачення світогляду як сукупності певних загальних знань та вмінь застосовувати у практичній діяльності, закріплених в інтелектуальній, емоційній та вольовій сферах свідомості [6, с. 17]. Отже, система світогляду повинна мати емоційну рису та стати переконаннями, що регулюватимуть практичну і пізнавальну діяльність людини. Н. В. Жукова розглядала світогляд особистості як особливу форму свідомості, у якій найбільше узагальнені уявлення утворюють цілісну систему поглядів ідеалів [1, с. 52].

Е. І. Монозон відзначав, що поведінка особистості спрямована на формування її світогляду. Водночас Н. О. Менчинська стверджувала, що формування світогляду залежить від характеру взаємозв'язку суб'єкта з практичною діяльністю, комплекс поглядів визначає характер діяльності, регулює поведінку [4, с. 27]. Правильне сприйняття дійсності, ставлення до людей, до природи, суспільства, до своєї поведінки та діяльності досягається на основі взаємодії і єдності трьох факторів: інтелектуального; емоційно-вольового та дієво-практичного. Формування наукового світогляду потребує глибоких знань, що пояснюють явища природи, взаємодію суспільного життя, способи пізнання світу – інтелектуальний фактор. Підвищення пізнавальної діяльності, самостійності, зв'язку теорії з практикою вимагає повсякчасного оперування мисленневими процесами, що сприятимуть усвідомленню засвоєнню знань [5, с. 15].

Для того, щоб виявити формування поглядів, необхідно надати учням можливість самостійно розв'язувати задачі проблемного типу. При цьому сформовані погляди сприятимуть поєднанню знань та умінь [4, с. 30]. Н. О. Менчинська відзначила певну «ієрархію» умінь за ступенем складності. Уміння прості – уміння відтворювати знання; наступний ступінь – уміння аналізувати і критично оцінювати різні точки зору, факти і явища дійсності; найскладніший – уміння спростовувати докази опонента й доводити власну точку зору. Оволодіння трьома зазначеними вміннями сприяє формуванню основ діалектико-матеріалістична світогляду. Ці вміння у своїй сукупності сприятимуть поступовому посиленню самомотивації та самооціюванню [там само, с. 31]. Оскільки в кожного учня – свій темп формування, то й вироблення світоглядних поглядів буде відбуватися по-різному. Зміст світогляду шкільного рівня, на думку Н. Г. Огурцова, є поєднанням загальних знань необхідного обсягу, рівня основних світоглядних знань та врахуванням вікових особливостей учнів. Світоглядні знання шкільного навчання дослідник об'єднав у три групи: 1) узагальнені знання, що поєднують складові частини

марксизму; 2) синергія знань у галузі наукової ідеології, що складає основу політичних, правових, етичних, та інших поглядів і переконань; 3) світоглядні вміння, що ґрунтуються на знаннях учня та вміннях отримувати знання з різних джерел, охопити проблему загалом, установити шляхи вирішення і застосовувати на практиці, робити висновки світоглядного характеру [6, с. 19]. Н. В. Жукова зазначала, що світоглядні знання – це основні положення діалектичного та історичного матеріалізму, політичної економії, наукового комунізму теорії держави та права. Ставлення до них – це внутрішня готовність до дії, яка реалізується в поведінці. З віком обсяг знань розширюється, змінюються закономірності сприйняття, можливість пізнання причинних зв'язків – для учнів IV–VII класів. Учні VIII–IX класів володіють основами світогляду знань і діалектичного мислення, отримують можливість для самостійної вироблення світогляду подальшого навчання [1, с. 53]. Психологічні дослідження вікових особливостей учнів старшого шкільного віку виявили такі риси їхньої розумової діяльності: абстрактно-понятійний характер мислення, прагнення розкрити причинно-наслідкові зв'язки, залежності між предметами та явищами об'єктивного світу, здатність до широких висновків та узагальнень. Психолог М. Д. Левітов у дослідженнях цього питання відзначав підвищений інтерес у старшокласників до теоретичних питань. Також учений зауважив і причини слабкої світоглядної підготовленості: недостатній рівень ідейно-теоретичної спрямованості процесу навчання та ізолювання вивчених предметів природничо-наукового циклу. На думку Т. С. Тамбовцевої, кожний предмет дає учням певне наукове бачення світу, але без взаємного зв'язку з іншими дисциплінами, без здійснення загального світоглядного підходу до фактів, що відноситься до кожної дисципліни, наукове бачення світу є обмеженим [9, с. 37]. Розвиток поглядів і переконань учнів є процесом довгим та складним. Високий ступінь навчання простежується від простих спостережень за явищами природи і суспільним життям, виявлення матеріальних причин цих явищ і взаємозв'язків між ними, до розширеної узагальненості світоглядного характеру. Світогляд є результатом впливу соціального середовища. В учня спостерігається емоційне забарвлення і набуття власного досвіду, що перетворюється в певну особистісну суб'єктивну думку, яка регулюється подальшою пізнавальною і практичною діяльністю людини [5, с. 13]. Усі знання беруть участь у формуванні світогляду людини і забезпечують її нормальне функціонування: одні пов'язують з досвідом людини, створюючи чуттєвий образ об'єктивного світу, інші об'єднують у наукову картину світу логічний синтез, що є в людини, наукові знання у третьому випадку упорядковують та систематизують у суспільні світогляди і вважають їх власними [6, с. 18]. Здатність відтворювати учнем світоглядні ідеї ще не говорить про, те, що вони стали його власним переконанням. Необхідні уміння їх практично реалізувати. І. В. Сисоєнко зазначав, що у практиці вчителів завжди працювало правило «зміст нового наукового поняття, яке впроваджується вперше, повинно бути розкрито учнями з усіх сторін». Учень повинен знати всі ознаки поняття, якими характеризується те чи інше явище або певний предмет. Тільки засвоїти зміст поняття недостатньо, необхідно виробити в учнів готовність та уміння самостійно актуалізувати, відтворювати наукові поняття в конкретний момент. Це одна з перших вимог, які висувалися при виявленні розвитку світогляду. Міцно засвоєні поняття входили до складу світоглядних ідей – найбільш загальних положень, що відображають суттєві зв'язки між предметами і явищами, тенденції та закономірності розвитку матеріального світу. На уроках учитель використовував різні способи (усні відповіді, індивідуальні та фронтальні опитування, самостійні роботи зі спеціальними завданнями, анкетування, спостереження) для виявлення розуміння учнями наукових понять та світоглядних ідей. Уміння та навички, які мали суттєве значення для виявлення рівня розвитку світогляду були висвітлені в програмі шкільних предметів. Отже, перед учителем стояла мета, використовуючи науковий підхід, запропонувати спеціальні завдання, за допомогою яких вироблялися

б уміння бачити і розуміти причинно-наслідкові зв'язки між явищами, які розкривають внутрішні протиріччя; аналізувати; діалектично підходити до пізнання і пояснення світу; відстоювати свою позицію, мати точку зору на якесь явище [8, с. 91]. Відбувається підвищення науково-теоретичного рівня освіти до життя. Як результат, це спонукало вчителів до розроблення різних типів самостійних творчих робіт, проблемного підходу, пізнавальних задач теоретичного і практичного змісту, що вимагало від учнів дослідницького пошуку. Проблемний підхід моделює в навчальних ситуаціях шляхи формування бази теоретичних знань, які здобуваються в науці: формування гіпотез, відношення, сплановані спостереження, експерименти, підтвердження гіпотез, кінцеве формулювання теоретичного висновку. Отже, як в учителя кінця 70-х років, так і в учня, відбувається засвоєння наукових теорій, які використовуючи теоретичні поняття для пояснення та прогнозування процесів явищ, для розв'язування проблем та вироблення світогляду [3, с. 52]. Для формування наукового матеріалістичного світогляду учнів було важливим поєднання теоретичного мислення з практикою, основою якого є дослідна робота.

Школа початку 70-х років була середньою загальноосвітньою єдиною трудовою політехнічною школою для навчання і виховання дітей та молоді. Трудове політехнічне навчання мало здійснюватися як на уроках, так і позаурочний та позакласний час. В основі трудового політехнічного навчання перебувала дослідна робота учнів. Основними завданнями на уроці були психологічна та педагогічна підготовка учнів до творчої, дослідної діяльності, тому під час виконання практичних робіт на уроці потрібно формувати систему умінь та навичок, що виховували б культуру та комуністичне ставлення до праці. В. І. Кузнецова, І. Т. Федоренко, зауважують на види дослідної роботи: роботи в живому куточку, у шкільній теплиці, на навчально-дослідній ділянці. Основні завдання уроку підпорядковувалися завданням, що висвітлювалися під час з'їздів КПРС: поглиблення теоретичних знань основ наук і разом з тим вироблення вмінь та навичок їх застосування на практиці. Трудове навчання з біології було систематичним проведенням дослідної роботи, що має велике значення не лише для поглиблення теоретичних знань, а й для формування світогляду. Окремі досліді учні могли проводити під керівництвом учителя на полях місцевих колгоспів та радгоспів, а також у лабораторіях науково-дослідних інститутів, на дослідних ділянках, станціях юннатів. Головним місцем для проведення дослідної роботи у школі залишалася пришкольна навчально-дослідна ділянка. Вона була «зеленою лабораторією» для цієї дослідно-практичної діяльності учнів. У «Положенні про навчально-дослідну ділянку для шкіл Української СРСР», затвердженому на засіданні Міністерства освіти від 29.07.1970 р., зазначалось, що є необхідність виділити для всіх восьмирічних та середніх шкіл навчально-дослідні ділянки відповідних розмірів. На цих ділянках розбивалися відділи, які передбачені положенням про навчально-дослідну ділянку, а також забезпечували високоякісне використання їх відповідно до вимог шкільних програм та навчальних планів. У Постанові зазначалося, що при виставленні оцінки знань школярів з біології необхідно враховувати їхню участь у дослідно-практичній діяльності [7, с. 4]. Найбільш успішно здійснювалася суспільно-корисна праця учнів у галузі сільського господарства. Особливо велике значення у площині сільського господарства мала дослідна робота, яка є компонентом усього навчально-виховного процесу. Дослідна робота була поєднанням теоретичних знань наукового підходу та практичної діяльності. Під час дослідної роботи учні мали можливість навчитися спостерігати явища природи, осмислювати закономірності життя і розвитку живих організмів. Дослід у широкому розумінні був ніби суспільно історичною практика, що спрямована на зміну змісту пізнання. Пріоритетними напрямками дослідної роботи учнів було в теоретичному плані, наприклад, ознайомлення з основами вирощування рослин, а в практичному, – вивчення пристосування до умов зовнішнього середовища. Виконання такого завдання потребувало проведення експерименту досліді.

Таким чином, педагогічна цінність дослідної роботи ґрунтується на тому, що у школярів виникає інтерес та розуміння різниці між дослідними і контрольними рослинами, прагнення пояснити причини. Дослідна робота підвищує рівень самостійності й ініціативності, що знання про закони природи можна перевірити та підтвердити під час досліду, а достовірність і підтвердження знань є об'єктивною істиною. Систематична творча участь учнів у проведенні дослідів повинна бути на всіх його етапах: починаючи з вибору теми, місця проведення, розробки схеми досліду, догляд за піддослідними рослинами, ведення спостереження, звітування про отримані результати і виявлення ефективності досліду – усе це сприяє виробленню спостережливості та цілеспрямованості. Тільки у процесі правильного проведення досліду, що ґрунтується на розвитку самостійності і творчої активності учнів, можливе правильне розв'язання навчально-виховних задач, які стоять перед шкільним курсом біології. Найкращим чином здійснюється зв'язок теорії і практики у природничих науках [7, с. 7].

Одним з важливих завдань дослідної роботи було формування в учнів трудових умінь та навичок. Цього можна досягнути, коли дослід буде здійснений доступним учням для розуміння та посильною фізичною працею. Для формування умінь та навичок проведення одного виду робіт чи одного досліду недостатньо, цей процес потребує часу виконання трудових операцій з підготовки та проведення дослідів. Мають бути проведені самостійні роботи на заняттях з ботаніки. Наприклад, вирощування насіння, визначення мінеральних солей у ґрунті, визначення складу ґрунту, що могло бути продовженням класних занять. Таким чином, учні мали практично вдосконалювати вміння під час виконання завдань. У процесі дослідної роботи відбувається багаторазове повторення операцій. На виконання цієї роботи вже витрачається менше часу й виконується робота впевненіше. У результаті таких повторних операцій уміння стають навичками. В. І. Кузнецова, І. Т. Федоренко наводять приклад з вироблення умінь та навичок у результаті процесу дослідної роботи. Наприклад, під час вирощуванні капусти, помідорів, декоративних рослин виробляються вміння та навички з пікірування розсади, пересаджування розсади, дослідна робота потребує самостійності у школярів, у них виникають запитання, відповіді на які вони починають шукати в підручниках та в науково-популярній літературі [7, с. 9]. Такі пошуки допомагають їм оволодіти знаннями та отримувати вміння і навички самостійної роботи з літературою.

Висновки. Фундаментом світогляду в досліджуваній нами період початку 60-х – кінця 80-х рр. ХХ ст. є наукові знання, які в радянській школі викладалися з позицій діалектичного матеріалізму. У навчальному матеріалі кожного шкільного предмету закладалася система наукових понять. Психологічний аспект у вивченні проблеми формування світогляду характеризувався розкриттям самого процесу формування та його специфічних рис, звичайно, залежно від вікових та індивідуальних особливостей особистості, що розвивається. Кожний метод навчання сприяв формуванню світогляду. Залежно від використання того чи іншого методу забезпечувалося вироблення світоглядних умінь та вольових якостей. Для цього потрібно організувати спеціальні вправи практичного характеру, які б впливали на емоційну сферу особистості. Проведені ХХІV та ХХV з'їзди суттєво вплинули на розвиток усіх сфер діяльності суспільства і, звичайно ж, шкіл. Надважливе завдання для всіх учасників навчально-виховного процесу – це формування світогляду на кожному уроці, під час кожного завдання, висловлювання. Теорія знаходиться в нерозривній діалектичній єдності, відбувається формування глибоких знань, умінь, навичок. Це можливо, наприклад, у шкільному курсі біології під час здійснення зв'язку теорії з практикою у процесі навчання. Звертаємо увагу, що все-таки акцент на оволодінні вміннями та навичками практичного характеру, а також застосовуванням знань на практиці під час дослідно-практичної діяльності. Здійснення дослідної роботи у школі і місце проведення дослідів

– це живий куточок, шкільна теплиця і навчально-дослідна ділянка. Перехід до оволодіння філософським поняттям узагальненості та абстрактності можливе при спиранні на більш конкретні природничо-наукові знання. Актуалізація філософських знань ще не може бути надійним показником того, що вони стали особистісним поглядом учня, що визначає його особисте діалектико-матеріалістичне розуміння світу. Ефективність процесу формування світогляду є активною взаємодією людини з навколишнім світом, його різноманітною діяльністю.

У подальших наукових пошуках – дослідження трансформування дослідної роботи в дослідницьку. З цією метою корисним буде вивчення архівних джерел періоду радянської школи та ознайомлення з науково-методичною літературою того часу, що містила матеріали для вчителів щодо формування дослідницьких умінь на уроках природничо-математичних дисциплін.

Список використаних джерел:

1. Жукова Н. В. Формирование коммунистического мировоззрения учащихся в обучении. *Советская педагогика*. 1976. № 8. С. 52–55.
2. Закон про освіту. Київ, 2017. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.
3. Калинова Г. С., Комиссаров Б. Д., Реброва Л. В. Биологическое образование и формирование научного мировоззрения учащихся. *Советская педагогика*. 1978. № 10. С. 52–55.
4. Менчинская Н. А., Мухина Т. К. Формирование научного мировоззрения как предмет психологических исследований. *Советская педагогика*. 1976. № 4. С. 26–34.
5. Моносзон Э. И. Состояние и задачи исследования процесса формирования мировоззрения школьников. *Советская педагогика*. 1976. № 4. С. 9–19.
6. Огурцов Н. Г. О формировании коммунистического мировоззрения старшеклассников. *Советская педагогика*. 1977. № 3. С. 16–21.
7. О проведении опытнической работы в школе : методические рекомендации. Харьков, 1974. 60 с.
8. Сысоенко И. В. Опыт изучения процесса формирования мировоззрения школьников. *Советская педагогика*. 1979. № 6. С. 89–92.
9. Тамбовцева Т. С. Некоторые условия формирования у старших школьников материалистического мировоззрения. *Советская педагогика*. 1967. № 2. С. 34–45.

References:

1. Zhukova, N. (1976). Formirovaniye kommunisticheskogo mirovozzreniya uchashchikhsya v obuchenii [The formation of the communist worldview of students in learning]. *Soviet pedagogy*, 8, 52–55 [in Russian].
2. Law on Education (2017). Retrieved from: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian].
3. Kalinova, G., Komissarov, B., & Rebrova, L. (1978). Biologicheskoye obrazovaniye i formirovaniye nauchnogo mirovozzreniya uchashchikhsya [Biological education and the formation of students' scientific worldview]. *Sovetskaja pedagogika*, 10, 52–55 [in Russian].
4. Menchinskaya, N., & Mukhina, T. (1976). Formirovaniye nauchnogo mirovozzreniya kak predmet psikhologicheskikh issledovaniy [Formation of a scientific worldview as a subject of psychological research]. *Sovetskaja pedagogika*, 4, 26–34 [in Russian].
5. Monoszon, E. (1976). Sostoyaniye i zadachi issledovaniya protsessa formirovaniya mirovozzreniya shkol'nikov [State and tasks of the study of the process of forming schoolchildren's worldview]. *Sovetskaja pedagogika*, 4, 9–19 [in Russian].
6. Ogurtsov, N. (1977). O formirovanii kommunisticheskogo mirovozzreniya starsheklassnikov [On the formation of the communist worldview of senior pupils]. *Sovetskaja pedagogika*, 3, 16–21 [in Russian].
7. Kuznetsova, V. & Fedorenko, I. (Ed.). (1974). *O provedenii opytnicheskoy raboty v shkole* [On conducting experimental work at school]. Kharkov [in Russian].
8. Sysoenko, I. (1979). Opyt izucheniya protsessa formirovaniya mirovozzreniya shkol'nikov [Experience in studying the process of forming the worldview of schoolchildren]. *Sovetskaja pedagogika*, 6, 89–92 [in Russian].

9. Tambovtseva, T. (1967). Nekotoryye usloviya formirovaniya u starshikh shkol'nikov materialisticheskogo mirovozzreniya [Some conditions for the formation of senior pupils' materialistic worldview]. *Sovetskaja pedagogika*, 2, 34–45 [in Russian].

Kuzmenko V. V.,
 orcid.org/0000-0002-5424-8234

DEVELOPMENT OF DIALECTIC-MATERIALIST WORLDVIEW STUDENTS DURING RESEARCH WORK (60'S – 80'S OF THE XX CENTURY)

The article highlights the development of the worldview of students in the 60's – 80's of the XX century, during the research work at the training and research site. It is emphasized that the formation of worldview depends on age and individual characteristics in the developing personality.

It is noted that the development of scientific worldview requires conscious assimilation of knowledge, which is achieved by active thought processes, combined with independence and cognitive activity of the individual. The effectiveness of the process of forming a worldview is the active interaction of the student with the world around him, with a variety of activities. The formation of worldview depends on the nature of the relationship of the subject with practical activities.

Worldview skills are characterized, in the presence of which it can be argued that the development of the foundations of dialectical-materialist worldview.

It was found that the challenges of society in the 60's – 80's contributed to improving the scientific and theoretical level of education. Methodical developments are created, such as cognitive tasks of theoretical and practical content, independent creative works using a problem-based approach, which required students to research.

It is noted that for the formation of worldview it is important not only to deepen theoretical knowledge, but also to conduct systematic research. At the same time, introducing research work in practice, we observe the formation of students' work skills and abilities to perform a particular job in the educational and research area.

It is concluded that the development of students' dialectical-materialist worldview took place in a complex combination of knowledge acquired in the lesson, which in turn became the basis for the formation of skills and abilities in the school teaching and research area.

Key words: dialectical-materialist worldview, polytechnic education, research work, research skills, educational-research area, cognitive activity, lesson.

Дата надходження статті: 17.01.2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Рябуха І. М.

УДК 377:656.6(09)“19/20”(043.3)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi45.82>

Ляшкевич А. І.,
 orcid.org/0000-0002-0802-6489

ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ (1922–1941)

У статті описано формування системи морської освіти за часів радянської влади. Використовуючи матеріали опрацьованих історичних та архівних джерел, проаналізовано організацію освітнього процесу Херсонського робітничого технікуму водного транспорту (пізніше Херсонського морського технікуму). Для більш глибокого розуміння теми статті створено історичну довідку про події того періоду, де зазначено що в 1922 році Рада Праці та Оборони створила в системі Наркомату шляхів сполучення державні пароплавства, серед яких було й Чорноморсько-Азовське, а загальне керівництво їх діяльністю здійснювало Центральне правління Держторгфлоту. У 1924 р. було створено єдину торгово-транспортну